

- A sikertelenség okait az esetek 90%-ban a tanulóknak vagy a tananyagban, és nem saját tanítási módszereikben látják. Ezek zömmel a hagyományos, elsősorban frontális tanítási módszerek, mint az a 165. oldal 5.9. táblázatából kiderül, több más vizsgálattal összhangban.

Az utolsó oldalakon a fogalmi fejlődést segítő oktatási módszerek ismertetése kap helyet, amelyek közül szintén kiemelünk néhányat:

- A tanároknak is át kell esniük egy fogalmi váltáson. El kell, hogy fogadják azt, hogy a gyerekek már sokféle ismerettel rendelkeznek a világról, amikor belépnek az iskolába, és ez képezi számukra az iskolai tanulmányok alapját.
- A tanulók előismereteit fel kell tární, és a téma tanítása során is folyamatosan nyomon kell követni a tudás alakulását.
- Az eddigieknél sokkal többször kell alkalmazni különböző kooperatív munkaformákat, mint csoportmunka, szituációs játékok, projekt stb.
- A gyerekeket nem szabad magukra hagyni a következtetések levonásában.
- Az új fogalmakat minél többféle, változatos kontextusban kell megjeleníteni. Különösen körültekintően kell eljárni, ha az adott tudományos fogalmat a hétköznapi életben is használják..
- A tanulók is folyamatosan elemezzék saját gondolkodási tevékenységüket.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy *Korom Erzsébet* munkájával kiváló könyvet vehet kezébe az olvasó. A közoktatás problémái iránt érzékeny kutatók, tanárok, tankönyvírók, tananyagfejlesztők, a magyar oktatási rendszer megújításában érdekelt szakemberek tevékenységükhöz hasznos forrásokat találnak a kötetben.

Radnóti Katalin

Kovátsné Németh Mária: Apáczai Csere János – Magyar Encyclopaedia

Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2004. 134 oldal

Rendkívül szép és nemes kutatói megfontolásból jött létre és látott napvilágot *Kovátsné Németh Mária* összeállításában, az Apáczai Kiadó gondozásában, egy a megjelenésében és tartalmi egységében egyaránt impozáns kötet.

Ugyan Apáczai életműve a múlt és jelen század folyamán egyaránt nagyszámú méltatóra talált, a jelen kiadvány esszenciáját sokrétű szerzői aspiráció jelenti. Így például egyrészt – ami az előszóban is megfogalmazódik – „...a Magyar Encyclopaedia hazai kiadásban a XX. században az 50-es évek végén jelent meg, illetve az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadásában egy kisszámú facsimile kiadvány 1975-ben, születésének 350. évfordulója alkalmából. Részben a kis példányszám, részben a régi magyar nyelven, dúsan teleírt oldalak nehéz olvashatósága miatt kevésbé forgatott mű az Encyclopaedia. Ezért könyvünkkel elsődleges célunk, hogy a műből könnyebben érhető részeket tagolt szerkesztéssel közzétéve felkeltsük az olvasók érdeklődését, hogy Apáczai önálló, sajátos gondolatrendszerét az Encyclopaedia tanulmányozásával fedezze fel, ismerje meg (5. o.), másrészt másik fontos apropóként szolgált az az irodalom – és könyvtörténeti tény, hogy a Magyar Encyclopaedia, Apáczai fő műve 1803-ban győri kiadásként az első kezdeményezések között jelent meg nyomtatásban.

Az tudománytörténeti szempontból is ismert tény, hogy az Apáczai Magyar Encyclopaediájának a megalkotása és megjelenése mennyire fontos egyetemes kultúrtörténeti jelenség s történése a magyar historiográfia recepciójában. Miképpen az az „Apáczai európaisága és magyarsága” című bevezetésben is megfogalmazást nyer, Apáczai műve „kiváló kalauza” tanárnak, diáknak, hiszen e nagyszabású 17. századi munka a hazai és európai tudományok koncepcionális egységét ötvözi. Ugyanakkor azzal a céllal is született e nagyszabású mű, hogy „*ittthon is alakuljon ki a művelődés új (korszerű) rendje, újuljon meg a magyar iskoláztatás, a tanítás*

szelleme, módszere; s az elődök példája nyomán és az európai műveltség eszméáramlatainak hatására korszerűsödjön a magyar pedagógiai kultúra” (5. o.).

A három és fél évszázaddal ezelőtt született mű európai kultúrát, tudományt összegző munka, amely nem pusztán a 17. század tudásanyagát reprezentálja; hanem a magyar tudományos nyelv első nagy próbájaként is emblematikus jelentőségű. A benne megfogalmazottak a 21. század embere, társadalma, gondolkodása, értékrendje számára is fontos, mérték- és irányt adó üzeneteket hordoznak. Így a jelen, újonnan szerkesztett kötet megjelenése eme tartalmi sajátosságból fakadóan is időszerű.

A Magyar Encyklopaedia 2004-es újonnan összeállított, szerkesztett és megjelentetett kötetének aktualitását jelenti – Apáczai *a priori* európai – globális szemlélete, a magyar nyelv, a magyarság kulturális értékkonceptiójának szerzői horizontba állítása mellett – az a magyar pedagógiai kultúra megújítására, fejlesztésére, irányuló törekvés, amely a jelen neveléstudományi gondolkodásában is permanens, örök kihívás.

„Apáczai a hazai és európai tudományok egysége alapján fogalmazta meg koncepcióját, hogy itthon is alakuljon ki a művelődés új (korszerű) rendje, újuljon meg a magyar iskoláztatás, tanítás szelleme, módszere; s az elődök példája nyomán és az európai műveltség eszméáramlatainak hatására korszerűsödjön a magyar pedagógiai kultúra.” (5. o.) – írja Kovátsné Németh Mária, a kötet szerkesztője a mű jelentőségét összegezve.

Mint ahogy az a kötet összeállítójának megállapítása során is nyomatékot kap; az enciklopédia tudományokat ötvöző, s rendszerbe foglaló sajátossága mellett rendkívül nagy jelentősége van a mű megalkotása nyomán a magyar nyelv gazdagításának is. (E tudományos törekvéssel mintegy feloldva a korábbi időszakok nyelvi, megfogalmazásbeli hiátusát.) Az újonnan összeállított és szerkesztett kötet első tematikus egységében Kovátsné Németh Mária Apáczai előszavát közli, melyben „Apáczai Csere János üdvözli az igaz bölcsességre törekvő olvasót” (9–15. o.).

Ezen oldalakon az erdélyi tudós tanácsaival találkozhatunk arra vonatkozóan, hogy milyen módon tudja az olvasó a kötetet eredményesen felhasználni. Olyan tanulásmetodikai ismereteket közöl Apáczai, melyek a művelődésanyag elsajátítása, illetve a tanulási – tanítási folyamat során jelen oktatási valóságukban is megszívlelendő irányt adó tézisek, útmutatások: „... hogy szilárd műveltséghez jussunk, nincs hasznosabb módja, nincs előnyösebb útja, mint az, hogy minden dolgról rövid vázlatot állítsunk össze, és minden tudomány rövid összefoglalását emlékezetünkbe véssük” (9. o.).

Az 1–3. rész Apáczai általános tudományelméleti megfontolásait tartalmazó rész, főként a filozófiai eszmévilágában gyökerezik, így markánsan tetten érhető a *descartes-i* koncepció nagy erejű hatása az enciklopédikus tudásanyag körvonalazásánál: „... én gondolkodom, azért vagyok: minden megtudható dolgok között legbelsőbb és bizonyosabb. Holott a gondolkodáson értetnek mindazok, melyek mű tudunkra léznek bennünk, és így nemcsak az értés, akarás, képzés, hanem az érzés is annyit térszen itt, mint a gondolkodás” (18. o.).

A 4-5. részben írott fejezet „A dolgoknak megszámlálásáról” (20–26. o.) a matematikai ismeretkörök világába kalauzolja az olvasót, s teszi azzal a szerzői szándékkal, hogy a korabeli iskolák hangsúlyosan humán jellegű tananyag kiválasztási orientációjával szemben a természettudomány területei is az érdeklődés, a figyelem homlokterébe kerüljenek. A természettudományokra való fókuszálás napjaink neveléstudományi gondolkodásában is hangsúlyos szerepet ölt, melynek igazodásához elegendő gondolnunk a környezetpedagógia, mint új diszciplína megszületésére. Továbbá a természeti ismeretek felértékelődése, egyre sürgetőbb létjogosultsága – a többek között egyre fenyegetőbb globális katasztrófák nyomán – természetszerűleg a más tudományokra, így a pedagógiával való egyre árnyaltabb diskurzusát is eredményezi. E vonalokhoz való kapcsolódást reprezentálják a mű következő részei is, a 6. „Az Égi dolgokról” (26–29. o.), illetve a 7. rész, mely a „... földi dolgokról” fekteti le összefüggő ismeretanyagát. A földrajzi ismeretek, jellegzetességeinek megismertetése mellett e téma területen belül olyan tudományágak tudásanyagai is helyt kapnak, mint a pszichológia. Mely utóbbiban a fiziológiai, élettani ténytörvényeken túl a különböző emocionális megnyilvánulások körüljárására, meghatározására tesz kísérletet, mely törekvést gyakorlati orientációból, a példaadás erejével valósít meg Apáczai. „A barátság, akit műhözánk hasonlónak ítélünk, annak szeretése ... A jóakarát (nyájasság), az a szeretet, mellyel azért szeretünk mást, hogy övele jól tegyünk... A szívesség a nagy dolgoknak felvállalásában való serénység... A szorgalmatosság a műreánk tartozó dolgoknak végbenvitelében való serénység...” (40. o.).

Az „Egészség”-ről írott, XXXI. alfejezetben az emberi test, a szervezet védelmével kapcsolatosan le lehetünk felhasznos tanácsokat – nagyon innovatív és előremutató módon – Apáczai preventív jelleggel tesz megállapításokat a különböző testi – lelki károsodásokkal kapcsolatosan: „Aki ebéden többet szokott enni, vacsorán kevesebbet egyék, és ellenbe...Az elme felindulását el kell távoztatni, a mértékletes vidámság mindazáltal hasznos... A nyugvás is igen szükséges a fáradság után. Az aluvás étszaka legyen, de a vacsora után egy vagy

két órával...” (42–43. o.). Az egészség tématerülete aktualitását tekintve permanensnek tekinthető, ha azonban a történelmi-társadalmi-gazdasági változások tükrében a pedagógiai gondolkodást állítjuk szemlélődésünknek homlokterébe, szembesülnünk kell az egyes változások mellett hangsúlyeltolódásokkal is. Az egészséggel való foglalkozás a pedagógia komplex rendszerében különös figyelmet kap az alkalmazott pedagógia terén, a gyakorlat és az elmélet határmezsgyéjének reprezentálásaként.

A Magyar Enciklopédia 8. része „A csinálmányokról” szól (54–63. o.), mely olyan tág értelmezési tartományú fejezet, melyben a különböző élettelen dolgok, tárgyak ismertetése, leírása mellett jól megférnek „*a városépítési ismeretek tanai*”; illetve e tematikai egységben kapnak helyet az „*Akadémiák*”, melyben az európai országok oktatási viszonyait egybevetve, összehasonlítva megállapítja, hogy mind a honi, mind pedig a délvidéki inkább iskola, mint akadémia, hangot adva vágyának elképzelésének, „valódi” akadémia létesítésével kapcsolatosan: „...mind az erdélyi, s mind a magyarországi iskolák inkább, mint akadémia a mű nemzetünknek nagy gondviselőségének miatta, az ő örökké való nagy gyalázatjára...műnekünk vallásunkon való fejedelmünk, bő országunk vagy, s hol az akadémia?...Ó, Úr Isten, szánj meg már bennünket is!” (57. o.)

A 9. részben „*Az ekkéig megtörtént dolgokról*” (64–70. o.) a világtörténelem legfontosabb eseményeit eleveníti fel, s állítja kronologikus sorrendbe Apáczai. Eme „diakronikus” megközelítésnek külön érdekessége, hogy Apáczai az egyes történések sorába nem csupán a szűken értelmezett, az ember történelméhez tartozó eseményeket gyűjti csokorba, jegyzi le, s örökíti meg az utókor számára, hanem természetszeretetének, s nyitott, érdeklődő személyiségének megfelelően – „megfigyeléseit” is megjeleníti e sorok között: „*1126: Olyan erős tél volt, hogy a madarak hideggel holtanak meg! ... 1415: Oly rettenetes napbéli fogyatkozás volt, hogy a madarak a földre hullottak le...*” (67–68. o.).

„*Az embernek magaviseléséről*” (9. rész; 71–80. o.) írott fejezetben Apáczai az általa ideálisnak, megfelelőnek tartott iskolakoncepció körvonalazása mellett nagy hangsúlyt fektet azoknak az emberi jellemvonásoknak, személyiségbeli jellemzőknek a leírására, mely tulajdonképpen a tudós pedagógus erkölcsi nevelési koncepciójának a felvázolása. A vallásos téziseket, a Biblia szent iratainak anyagát tekinti legfőbb eligazodási pontnak, alapvető érték kategóriának; minden cselekedet aszerint jó, s nemes, ha Istennek tetsző, az ő akaratával egybecsengő: „*A jó magaviselés az, amellyel az Istennek akarója, az ő dücsőségére, az embereknek magok az alá bocsátásával vitetik végben... Az erősség a jó cselekedésben való állhatatosság... A jó példaadás a jó cselekedetnek megmutatása, hogy mások hasonló jóra felserkentessenek*” (71–72. o.). Erkölcsi koncepció és vallás az egyik legaktuálisabb kapcsolódások egyike. Jelen tudományos gondolkodásunkban ugyanis a vallás egyre szerteágazóbban kutatja, s leli fel „párbeszéd-paneljeit” más diszciplínákkal – köztük a korábbi századok értékorientációjának folytatásaként a nevelés tudományával is.

Az emberi magatartással kapcsolatosan felfejti azokat a viszonylatokat is, melyek az emberi közösségek, a férfi – nő kapcsolatának jellegzetességeit példázza, ugyanakkor sorra veszi Apáczai a tanítványra, a tanulóra, illetve a tanítóra vonatkozó jellemzőknek ama körét, melyek fontosak és elengedhetetlenek az eredményes iskolai munkához. A könyv szerzőjének a gyermek számára intő tanácsa szerzőjének például: „*Az írásnak ékesen és gyakorta kell lenni, ékesen azért, hogy jobb szívvel olvashasd, gyakorta, mert az olvasás, hallgatóság, sőt még a tanítás s elékérdés is enélkül nem egyéb, hanem múlandó álom*” (78. o.). ugyanekkor a tanítói hivatásban tevékenykedők számára megszívlelendő tanács lehet az alábbi: „*...tanításához illendő életet éljen, s tanítványainak jó s dicséretes példát adjon; hogy elég tudás legyen, hogy jó lelkiismerettel s isteni félelemmel, amit út, azt másokkal közölje, tanítványait mint atyjok, úgy szeresse. Tanítsa őket világosan, rövideden és teljességesen (tökéletesen), őket Isten előtt való könyörgésében megemlítsé...*” (77. o.).

A mű utolsó, 11. része „*Az Istenről és az ő dolgairól*” (81–85. o.) címmel Apáczai Istenhez való bensőséges kapcsolatát láttatja meg, feltárva és bemutatva mindazon pilléreket, melyen kettejük, illetve – tágan értelmezve – ember és vallás viszonyán alapul. Így olyan, az emberi lét egészét jellemző és behatároló sajátosságát járja körül, mint a gondviselés, a lelkiismeret, a bűn, a feloldozás, a jó cselekedet, a tisztesség... „*Az Istennek gondviselése oly tehetség (munka), mellyel az immár teremtett dolgokra vigyáz mindenekben az ő akaratjának tanácsa szerént.*” (83. o.)

A kötet fellapozása nyomán az is megfogalmazódhat az Olvasóban, hogy milyen pregnánsan tetten érhető az enciklopédia felépítésében, szerkesztésében az a vonulat, mely a vallásos szemlélődésben és értékrendben Isten mindenek fölött valóságában, legfőbb, s legfontosabb mértékében gyökerezik; hiszen a Teremtőre való ráfigyelés már a mű első lapjain kiindulási pontként, mintegy ívet rajzolva az utolsó lapok sorai is a földöntúli valóság irányába mutatnak.

Könyvekről

A rendkívül impozáns, esztétikus kötetet – Apáczai életművét, munkásságát fémjelző – festmények, szobrok képei, emlékérmek, grafikák, metszetek, fotóanyagok, levéltári források s nem utolsósorban korabeli térképvezetések gazdagítják. Így olyan képi forrásokkal találkozhat az Olvasó „*Apáczairól Képekben*” című fejezetben (89–107. o.), mint például I. Rákóczi György erdélyi fejedelem könyvtárának egy gyönyörű, címeres, aranymetszésű kötete, fényképek Apáczai szülőhelyéről, tanulóifjúságát idéző metszetek a 17. századi Erdélyről, az erdélyi polihisztor, tudományos munkásságát reprezentáló dokumentum- és iratanyagok, például – teológiai doktori disszertációjának címlapja, valamint a műveinek korabeli megjelenését idéző, fényképanyagok és kimagasló tudományos értéket képviselnek a kötetben. Továbbá azok a levelek is bemutatásra kerülnek melyekben a tudós kézírásával is találkozhatunk. S nem utolsósorban átgondolt szerkesztési megoldásról tanúskodik az a kötetet záró rész, mely az „*Apáczai emléket őrző alkotások*” -at (109–114. o.) tartalmazza.

A közelmúltban napvilágot látott könyvet nem csupán azok tanulmányozhatják nagy haszonnal és érdeklődéssel, akik neveléstörténeti stúdiumokon vesznek részt, hanem azoknak a pedagógusoknak, szakembereknek, kutatóknak is fontos alpműként szolgálhat, akik e téma területen végeznek további vizsgálódásokat, elemzéseket. Ugyanis a kötet végén található rendkívül sokrétű, alapos és nagyon szakavatottan kiválogatott s külön alfejezetekre bontott bibliográfiai mutató, mely fontos kiindulási és eligazodási pontként szolgálhat Apáczai Csere János monumentális életművének megismerésében s feltérképezésében.

Gróz Andrea